

Bauerová, Marta

**[Bräuer, Herbert. Der persönliche Agens beim Passiv im
Altbulgarischen]**

*Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada
jazykovědná. 1954, vol. 3, iss. A2, pp. 109-111*

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101173>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
provides access to digitized documents strictly for personal use, unless
otherwise specified.

právě tímto suffixem, je možno o začátcích této změny, stejně jako o současném posunutí přízvuku na poslední slabiku, mluvit nejdříve až v období hellenistickém. A tu je ještě nejisté, v jakém rozsahu se tato tendence realizovala. Že jistě celý řecký svět nezasáhla, ukazuje to, že některé novořecké dialekty nemají po ní ani stopy.

Tím ovšem vyvstává zároveň otázka souvislosti mezi touto tendencí a tendencí současně novořecké mluvy hovorové. Snad jde skutečně o tendenci souvislou, o tendenci, která žila a žije v lidové řeči neustále pod povrchem konservativního úsilí jazyka spisovného, podporovaného tradičním způsobem psaní. V tom Schellerovy vývody přesvědčují nejvíce. Jeho výklady o neustálém prolínání obou těchto sil, tendence konservativní a tendence progresivní, jsou velmi pozoruhodné a osudy řeckého *-ū* a *-ī*, — jejich vzájemný poměr se jeví v historickém vývoji řeckého jazyka jakoby stále a stále napjatějším — správnost Schellerových výkladů jen potvrzuji.

Posuzovaná studie je práce velmi důkladná. Autor tu snesl velké množství materiálu, zvláště z období poklasického, a všímá si nejen řeckého jazyka spisovného, ale i dialektů, uvádí doklady z nápisů a papyrů a opírá se leckdy i o nálezy z poslední doby, dosud filologicky nezpracované. Ale zároveň používá i moderních metod bádání obecně lingvistického. Nevšimá si tedy jednotlivých jevů řeckého jazyka izolovaně, jak se dříve leckdy dalo, nýbrž se vždy snaží o vhodná srovnání s podobnými jevy v jazycích jiných. A to cenu jeho studie ještě zvětšuje.

Antonín Bartoněk

Herbert Bräuer: Der persönliche Agens beim Passiv im Altbulgarischen. Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz, Abhandlungen der geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse 1952, Nr. 3.

Autor této práce, západoněmecký filolog H. Bräuer, je žákem známého německého slavisty Maxe Vasmera. Je to cenná práce materiálová, která je skutečným přínosem ke studiu slovanských jazyků. Proto ji každý slavista rád uvítá, a to tím raději, když si uvědomí, že vznikla na západě, kde některé jazykovědné směry propadly idealismu a zašly do neplodného pojmání jazyka jako metafysické struktury, odtržené od lidské činnosti, od dorozumívací funkce.¹ Tato práce je nám svědectvím, že i tam jsou mnozí poctiví jazykovědci, kteří vycházejí z materiálu, studují jej historicko-srovnávací metodou a docházejí tak k cenným výsledkům.

Cílem Bräuerova zkoumání je zjistit, jak se vyjadřuje ve staroslověnětině osobní činitel při passivu, jaký je poměr předložkové vazby (genitivu s předložkou *otъ* k prostému instrumentálu a jaké jsou příčiny dvojího vyjadřování činitele. Tento jev zkoumá na základě rozboru kanonických památek (evangelijní texty srovnává též s Ostrom. a Nikol. evangeliem). Doklady cituje přesně. Jak jsem zjistila namátkovou kontrolou a srovnáním se svým materiálem z práce o instrumentálu ve staroslověnětině, je excerpte téměř úplná (chybí jen 7 dokladů). Doklady Bräuer interpretuje správně. Snaží se postihnout i rozdíly mezi jednotlivými památkami a mezi různými vrstvami v památkách samých. Tak v evangeliích podává zvláště materiál z části evangeliární, v kodexu Supraslském z jednotlivých homilií a martyrií a pod. Vydání památek volil vcelku vhodně. Bylo by však vítané, kdyby doklady z evangeliáře Assemaniho srovnával také s fototypickým vydáním Vajsovým—Kurzovým a necitoval jen podle Črnčiče. Euchologium Sinajské excerptoval z vydání Frčkova a neměl bohužel nové přesnější vydání Nachtigalovo. Bohatý seznam literatury ukazuje, že autor čerpal nejen z nejdůležitějších literatury srovnávací, ale také z mluvnických prací o jednotlivých slovanských jazycích. Opírá se zvláště o Havránkovu práci Genera verbi v slovanských jazycích.

V první kapitole si všímá obecně vyjadřování prostředku a prostředníka a osobního činitele ve staroslověnětině a zkoumá, zdali se tu mohl uplatnit vliv řecké předlohy na výběr vyjadřovacího prostředků v překladu. Dosavadní literatura nevěnovala těmto otázkám skoro žádnou pozornost, a pokud si rozdilu ve vyjadřování činitele všimla, nevykládá jej. Poměrně nejvíce materiálu přináší práce Havránkova Genera

¹ Srov. na př. sovětské články o americké lingvistice v Izv. AN SSSR, otd. lit. i jaz. XI, 1952, č. 4 a ve Vopr. jazykoznanija 1952, č. 5 (dokumentaci přináší SV — jazykověda III, 1953, 240), článek Aleksandrovův ve sborníku *Voprosy dial. i istor. materialisma v trude I. V. Stalina* (čes. překlad SV — jazykověda II, 243 n., zvl. str. 248), O. S. Achmanovce o Hjelsmanově glossematice ve Vopr. jazykoznanija 1953, 3, 25—47 a jiné.

verbi v slovanských jazycích, podnětná je práce Schwyzerova Zum persönlichen Agens beim Passiv, besonders im Griechischen, která se opírá i o srovnávací materiál slovanský.

V další kapitole zkoumá Bräuer vyjádření činitele v ostatních slovanských jazycích. Stejný stav jako ve staroslověnštině byl v nejstarších stadiích většiny slovanských jazyků: užívalo se v nich buď genitivu s předložkou *otъ* nebo prostého instrumentálu a teprve v dalším vývoji převládá jeden z těchto prostředků, event. nastaly jiné změny (na př. v polštině byla předložka *otъ* vytlačena předložkou *przez*). Dosud však chybějí studie, které by průběh a příčiny tohoto vývoje v jednotlivých jazycích zachytily. Dnešní stav je tento: Jihoslovanské jazyky, pokud se passivu vůbec nevyhýbají (jako slovinština a zčásti srbochorváština), užívají genitivu s předložkou *ot* (bulharština *ot* + casus generalis). Východoslovanské jazyky odstranily předložkovou vazbu a užívají jen prostého instrumentálu. Ve staré ruštině jsou však stejně jako ve staroslověnštině obě vazby. V západoslovanských jazycích je situace složitější: v češtině a slovenštině převládá prostý instrumentál, v polštině, kašubštině a lužické srbsštině předložkový genitiv (*s od* nebo *przez*). Polština užívá též instrumentálu, ale jen pro věcného činitele. Vidíme tedy, že výrazy pro vyjádření osobního činitele jsou tytéž jako ve staroslověnštině, ale každý jazyk zachoval obvykle jen jeden z nich.

Dále si Bräuer všímá vyjadřování činitele v ostatních jazycích indoevropských a nachází tu jisté obdoby k vyjadřování slovanskému (v užití prostého instrumentálu se shoduje se slovanskými jazyky větev indoiránská). Jde ovšem o výsledky paralelního vývoje jednotlivých jazyků ze společných základů, nikoliv o jev již praindoevropský, neboť tehdy passivum neexistovalo. Instrumentál jako pád vyjadřující obvykle prostředek i genitiv + *otъ* svou platností ablativní se k vyjádření činitele dobře hodily.

Po těchto úvodních kapitolách, které dobře zasazují zkoumaný jev do širších souvislostí, podává autor úplný materiál, utříděný podle památek a dále podle toho, stojí-li činitel při reflexivním passivu nebo při part. praes. pass. a part. perf. pass. Způsoby vyjádření osobního činitele srovnává i s vyjadřováním neosobního činitele a prostředníka a s vyjadřováním psychologického podmětu ve větách neosobních.

Vcelku zjišťuje, že se osobní činitel vyjadřuje zpravidla při reflexivním passivu genitivem + *otъ* (na př. Lk. 3. 7: *krъstъtъ se otъ nego Mar.*), při part. praes. pass. bývá prostý instrumentál (srov. Mt 24. 9: *i bъdete nenavidъmi vsъmi jъzky imene moego radi Mar.*), přípart. perf. pass. bývá instrumentál prostý (srov. Mt 4. 1: *togda vzvedenъ byst (dъchomъ) v pustynjъ Zogr.*) i genitiv + *otъ* (srov. Lk 1. 26: *vsъesty že mъsъcъ postlanъ bystъ angъlsъ gavъrъitъ otъ bъ vsъ gradъ galilejskъ Mar.*). V evangeliích je toto rozlišení takřka důsledné. V kodexu Supraslském a v Euchologiu Sinajském se střídají oba výrazové prostředky i u part. praes. pass. V ostatních památkách je dokladů příliš málo. Několik dokladů, které mu — jak jsem zjistila — unikly, tento stav celkem nemění. (Jenom jeden z nich, Lk. 22. 22, se odchyľuje — má instrumentál místo čekaného gen. + *otъ* při reflexivním passivu.)

Je tedy třeba odpovědět na dvě otázky: 1. Co je příčinou těchto rozdílů ve vyjádření osobního činitele? 2. Proč se tyto rozdíly stírají?

Příčinou rozdílů je různá passivní forma. Vlastní označení činitele vidí Br. v gen. + *otъ*, který se pravidlem vyskytuje při pass. reflexivu, majícím čistě verbální charakter. Naproti tomu part. praes. má, jak ukázal Havránek v Genera verbi, původně význam slovesného adjektiva, a teprve časem se včleňuje do slovesného systému (ve stsl. a struš.). Proto nemohlo mít stejnou vazbu a sáhlo se po jiném vhodném prostředku, po instrumentálu. Part. perf. pass. mělo původně také adjektivní význam, který poněkud zanikl s tím, jak se part. perf. pass. včleňovalo do verbálního systému. Tím byl také dán těsnější styk s reflexivním passivem, takže už na počátku staroslovenského písemnictví vedle konstrukce s instrumentálem se ve stejné míře užívalo při part. perf. pass. i genitivu s *otъ*. Tento vývoj později značně pokročil také u part. praes. pass. a také k němu proniká časem vazba *otъ* s genitivem, jak to vidíme hlavně v Supr. Rozhodně nelze hledat vysvětlení tohoto problému ve vlivu řeckého originálu. Ten mohl mít vliv na šíření passiva ve staroslověnštině, ale možnosti vyjádření činitele jsou čistě slovanské. Překlad je tedy i v tomto ohledu samostatný.

Zároveň se rýsují už ve staroslověnštině další vývojové možnosti přesně vymezeného užívání instrumentálu nebo genitivu + *otъ* v prvních překladech evangelijních až k dnešnímu stavu už značně změněnému. Oba vyjadřovací prostředky se stávají rovnocennými, takže pozdější překladatelé nebo opisovači mohli volit příležitostně jednu z obou vyjadřovacích možností a užívat jí buď výlučně nebo převážně.

Závěr, ke kterému Br. došel, je jistě cenný, a vysvětlení rozdílů v užívání obou

prostředků pravděpodobné. Lze však položit další otázky, na které se autor měl pokusit odpovědět: proč se užilo u participií původně instrumentálu a nikoli také genitivu s předložkou *otě*? Vyplývá to z jejich původního adjektivního významu a jak? Škoda též, že Br. nevyužil při závěrečném materiálu o vyjadřování neosobního činitele a o vyjadřování psychologického podmětu ve větách bezpodmětných, ačkoli jej pro ilustraci uvádí, a nesrovnal jej souhrnně s doklady na osobního činitele. Takto probírá zkoumaný jev dosti izolovaně, bez zřetele k jevům příbuzným. Přes to všechno je však jeho práce skutečně kladným přínosem ke studiu slovanšské skladby a může být podnětem pro širše založené bádání v této oblasti.

Marta Bauerová

Arnošt Lamprecht: Středoopavská nářečí. Publikací Slezského studijního ústavu v Opavě, které rediguje Stan. Králík, sv. I. Nákladem Státního pedagogického nakladatelství v Praze 1953. S dialektickou mapkou nářečí na Opavsku. Stran 111. Cena brož. výtisku 22 Kčs.

V stručném úvodě zdůrazňuje autor nejprve význam Stalinových statí o marxismu v jazykovědě. Vyzvedá v nich zejména to, že pro poznání života společnosti je nesmírně důležitá netoliko důkladná znalost spisovného jazyka, nýbrž i nářečí. Ukazuje na několika konkrétních případech, jak studium dnešních dialektů umožňuje po nejedné stránce lepší pohled do minulosti jazyka, jak lze z dosavadních vývojových tendencí v nářečí usuzovati na jejich vývoj budoucí a pod. Po právu zdůrazňuje velkou důležitost dialektologického bádání zejména ve Slezsku, kde se stýkaly po staletí tři jazykové oblasti a kde jsou proto jazykové poměry nadmíru složité. Z úvodních slov Lamprechtových se dále dovídáme, že posuzovaná práce vznikla v semináři prof. Ad. Kellnera na filosofické fakultě v Brně, že ji začal v r. 1946, že v ní pokračoval o prázdninách v l. 1947 a 1949, a že tu popisuje gramatickou stavbu nářečí dvaceti obcí jihovýchodně a východně od Opavy. Proto také volí pro svou studii název: Středoopavská nářečí. Slovník k monografii připojen není, ačkoli je hotov; bude nepochybně uveřejněn později. Vedle toho naznačuje autor v úvodu několika slovy způsob, jak a kde sbíral nářeční látku a jak to pak ve svém spise zpracoval, a oceňuje práci svých předchůdců, Fr. Bartoše a Boh. Havránka. Onen se zmiňuje v I. díle své Dialektologie moravské toliko o Hrabyni, tento však dodává ve svých Českých nářečích (Československá vlastivěda, III. díl z r. 1934) mnohem více materiálu z nářečí středoopavského. Lamprecht se při této příležitosti zmiňuje o nářečních zápisech Tom. Čepa z této oblasti, která s názvem Lidové povídky slezské... vyšly ve třech ročníkách Věstníku Matice opavské. Lze plně spolehnout na věrnost těchto záznamů? Sám jsem měl při letmém prohlédnutí těchto ukázek (VMO 33—34, str. 32—54) a při srovnání s Lamprechtovou knihou jisté pochyby o tom. Metodu při třídění převzal Lamprecht od svého učitele Kellnera a odlišuje se od něho celkem jenom v některých drobnostech (tak na př. adverbia probírá v nauce o tvoření slov, kdežto Kellner v Šramberském nářečí v syntaxi a pod.). Od svého vzoru se však podstatně uchýlil v tom, že nepřidal k své monografii rejstřík. Toho sluší upřímně litovati, neboť není trvám pochybností o tom, že se tím hledání toho onoho gramatického jevu dosti ztěžuje.

Vlastní Lamprechtova práce obsahuje hláskosloví, nauku o tvoření slov, tvarosloví a skladbu a je ukončena pětaticeti ukázkami souvislých vypravování z osmi obcí, nejvíce ze Štítiny, autorova rodiště. Ke studii je připojena dialektologická mapa navržená samotným autorem a doprovozená potřebnými vysvětlivkami k zakresleným isoglossám (*mojeho* || *mojiho*, *tum cestum* || *tu cestu* a j.). Nějakým nedopatřením se stalo, že tu není zakreslena vesnice Kajlovec, v níž Lamprecht též sbíral a kterou také počítá k středoopavskému nářečí.

Hláskosloví (str. 11—36) se skládá z osmi částí rozsahem nestejných. V prvé zjišťuje autor dnešní stav hlásek v středoopavském nářečí a stručně pojednává o vyslovnosti některých samohlásek a souhlásek (*i-y*, *č*, *ž*, *š*, *ž*; *ř-l*), odlišné od vyslovnosti obecně české. S Lamprechtovou zjednodušenou transkripcí lze plně souhlasit, na př. s tím, že široké *i*, označované někdy *ī*, píše jako *y*. Jak je tu třeba rozumět méně obvyklé stylisaci, že středoopavské *l* je „hláska akusticky vyšší“ než obecně české *l* a že je u *ř*, „akustický dojem hlubší“ (12). — V druhém oddíle vykládá spisovatel o původu středoopavských hlásek, v třetím podává přehled pražských hlásek, a jejich střídnic v popisovaném dialektu, ve čtvrtém zjišťuje kombinační změny hláskové (asimilaci znělosti, splyvání, zánik, zjednodušení a vsouvání souhlásek, palatalisaci a j.), v pátém zaznamenává změny psychologické (analogické a neanalogické, lidovou etymologii, afektivní jevy hláskové a p.) a v posledních třech kapitolkách krátce